

Тарас Якимчук (Тернопіль)
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ МИНУЛОГО: КЛЮЧОВІ КОНЦЕПЦІЇ В
АРХЕОЕКОНОМІЦІ

Економічні відносини є одним із фундаментальних ключів до розуміння функціонування та переходів минулих суспільств та разом з тим, ключем до розуміння як і чому ці суспільства змінювалися. Протягом останніх 50 років, завдяки новому корпусу методів та способів концептуалізації археологічних даних, вчені створили більш динамічну економічну археологію, яка прагнула визначити не лише те, що люди їли та як вони фінансували свої центральні установи, але й те, як і чому зміни в цих основних відносинах вплинули на хід місцевої та регіональної історії. Завдяки порівняльному дослідженню виробництва, розподілу, споживання та стратифікації в різних регіонах світу, ця дисципліна досягла значного прогресу у визначенні багатьох різноманітних способів, якими працювали минулі суспільства, а також іноді причин, чому вони цього не робили.

Економіку минулого вивчали за допомогою кількох різних теоретичних підходів не лише відповідно до соціально-політичного фону спостерігача, але й залежно від духу часу, що робило ці дослідження вразливими до маніпуляцій. Лише в останнє півстоліття економічна археологія посправжньому виникла з важливими концептуальними та методологічними проривами. У широкому сенсі, економічна археологія – це вивчення взаємозв'язків між давніми популяціями та їхніми природними та культурними ресурсами, тим самим охоплюючи виробництво, розподіл, споживання та стратифікацію.

Однією із впливових теоретичних концепцій була запропонована Карлом Поланьї, вона отримала назву «субстантивізм». Вчений стверджував, що ринкова поведінка є переважно феноменом сучасної держави, і що ми навряд чи можемо говорити про «економіку» як раціонально керовану та організовану інституцію в минулих суспільствах. Знаменита економіка Поланьї була вбудована в соціальні інститути і керувалася ними, чий вибір не завжди був раціональним. Матеріальне забезпечення людей здійснювалося через три основні механізми: взаємний обмін, централізований перерозподіл та ринковий обмін, причому два перші переважали. Ринки й гроші, якщо й існували, виконували переважно соціальні функції (статус, штрафи, податки).

Не залишається на маргінесі і до сьогодні інструментарій для пояснення давніх економічних зв'язків запропонований Карлом Марксом. Ключовим інструментом у марксистському інструментарії є метод класового аналізу. Маркс розробив класовий аналіз для вивчення капіталізму, а не для пояснення всієї людської історії. Також, одним із центральних питань марксистського дискурсу було визначення товару. Марксистський підхід до подвійного характеру товару, характеризувався споживчою та міноюю вартістю, передбачав наявність панівного класу, який привласнює надлишковий продукт, створений іншими.

Низка вчених проводила дослідження регіональних моделей розселення в багатьох регіонах, і їхні реконструкції регіональної демографії та сільськогосподарських практик залишаються фундаментальним внеском в економічне вивчення стародавніх держав. Цей підхід був названий «адаптаційним», та зосереджується на вивченні пристосування людських груп до навколишнього середовища.

Неокласичний підхід або формалістична концепція розглядає людей в усі епохи як «homo economicus» — тих що, раціонально максимізували свою користь за обмежених ресурсів. Тому до давнини застосовуються сучасні економічні моделі: попит і пропозиція, аналіз витрат і вигод, транспортні моделі.

І. Валлерстайн, Е. Сміт, К. Чейз-Данн стояли на позиціях, що економічний розвиток одних регіонів залежав від експлуатації інших через нерівний обмін. Вони припускали про те, що в глибокій давнині існували міжрегіональні економічні системи з ядром, напівпериферією та периферією.

Як первинна соціальна одиниця виробництва, споживання та відтворення в більшості аграрних суспільств, домогосподарства посідають важливе місце у вивченні економіки давніх держав. Такий підхід отримав назву «агент-центрований підхід». Археологи зазвичай визнають домогосподарства та пов'язані з ними артефакти й особливості одними з найкращих археологічних джерел економічних і соціальних даних. Деякі нещодавні знахідки про давню економіку домогосподарств стосуються варіативності на різних рівнях. У деяких випадках археологи виявили високий рівень варіативності між домогосподарствами, навіть у межах однієї громади, у таких факторах, як багатство, доступ до імпорту та економічна діяльність. Дані на рівні домогосподарств мають вирішальне значення для археологічного аналізу стародавніх економік, і ця сфера дозріла для значних досягнень у майбутньому.

Однак, жодна «чиста» теорія не є достатньою. Сучасні дослідження зазвичай комбінують субстантивістські та формалістські елементи, додають політичну економію й екологічні фактори, активно використовують комп'ютерне моделювання (агент-базовані моделі, GIS, мережевий аналіз), ізотопні та ДНК-дослідження. Це дозволяє одночасно враховувати і соціальну «вбудованість», і раціональні розрахунки, і владні відносини.

Археологи зробили великий внесок в наукове розуміння економіки давніх держав, як ті, що задокументовані в текстових джерелах, так і ті, що не мають документальних даних. Водночас, реконструкція палеоекономік вимагає якомога повної дослідженості пам'яток на рівні окремого мікро чи макро регіону, це в свою чергу було б відправною точкою для здійснення таких досліджень.

Володимир Парацій (Бережани)

ДО ПІЗНАННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ АРТЕФАКТІВ З ФОНДІВ БЕРЕЖАНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: МЕТАЛЕВЕ ТЕСЛО

«Так, речі говорять. Всі без винятку. Та відкриваються вони не кожному та не відразу. Секрет успіху археолога полягає в тому, щоб знати якнайбільше матеріалів, зібраних на великих площах материка, володіти методикою й умінням наукового узагальнення, уміти належним чином і в потрібному руслі фантазувати». Так стверджував відомий український археолог Дмитро Телегін.

І такі речі «говоритимуть» в музеї, розкриваючи себе перед зацікавленими. Але інформативно «говоритимуть» лише в після досконалої атрибуції предметів, визначення їх походження; загалом – якісно проведеної науково-дослідної роботи в музеї. Що трактується (в сучасній науковій термінології музейництва) як «вид музейної діяльності, спрямований на отримання нових знань на основі вивчення музейних предметів і колекцій та польових досліджень». Адже науково-дослідна функція музею полягає «у виконанні наукових досліджень, що ґрунтуються на вивченні музейних фондів», тобто